

Cmentarz

ewangelicki

przy ul. Partyzantów

zarys dziejów

Friederike Martens

geb. Westphal

geb. 15.3.1862

gest. 13.11.1907.

Grete

geb.

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

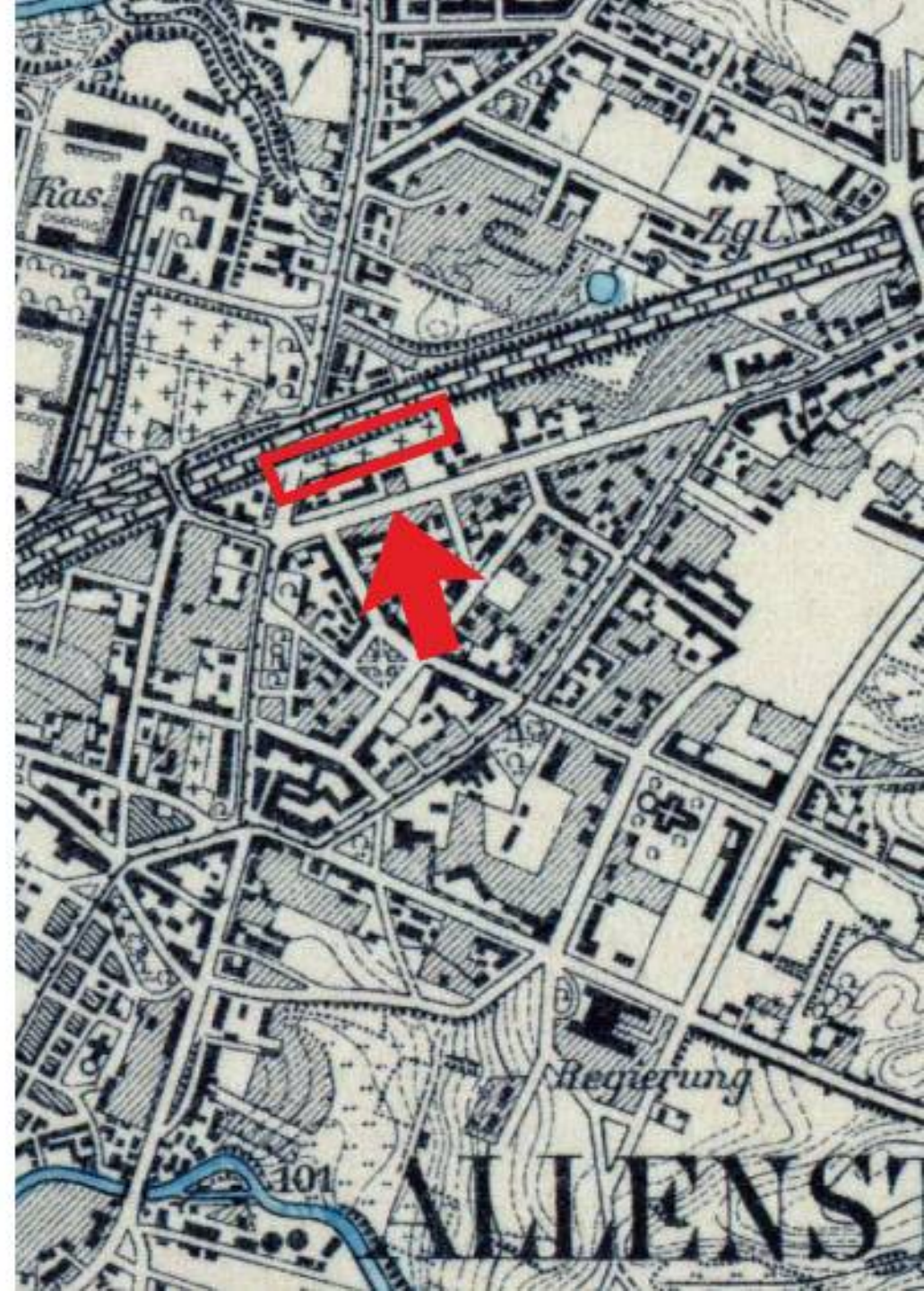
Pierwszy z cmentarzy ewangelickich w Olsztynie założony został w latach 70. XVIII w. na terenie Górnego Przedmieścia, w rejonie dzisiejszych ulic 11 Listopada, 1 Maja oraz Wyzwolenia, obok znajdującego się tam katolickiego cmentarza Św. Krzyża.

Wzrost liczby mieszkańców Olsztyna na przełomie lat 60. i 70. XIX w. doprowadził do wyczerpania zasobu miejsc grzebalnych na terenie obydwu nekropoli. Z racji tego, że nie istniała już możliwość ich powiększenia, parafie zaczęły szukać odpowiednich miejsc do założenia nowych cmentarzy – znaleziono je na ówczesnych peryferiach zabudowy miejskiej, w północnej części Olsztyna.

W 1870 r. miasto zakupiło od kupca Gustava Eschholza działkę rolną, położoną w sąsiedztwie skrzyżowania szosy biegnącej do Dobrego Miasta z budowaną właśnie linią kolejową. 18 lipca 1872 roku zawarto kontrakt, na mocy którego na zasadzie wymiany gruntów odstąpiono gminie ewangelickiej „63 ary 50 m²” zakupionego terenu. Założony cmentarz otrzymał formę wydłużonego prostokąta usytuowanego po południowej stronie linii kolejowej, z dojazdem od strony Szosy Dobromiejskiej (dzisiejsza ul. 1 Maja).

*Olsztyn. Fragment mapy w skali 1:25 000 z 1914 roku
z zaznaczonym terenem cmentarza*

Tekst: Rafał Bętkowski

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

Koncesję na założenie nowej nekropolii rejencja wydała 18 marca 1872 roku, zaś wiosną następnego roku teren obsadzony został drzewami. Pierwszy pogrzeb odbył się tam 16 września 1873 r., w miesiąc po uruchomieniu przebiegającej obok linii kolejowej. Zmarła, 32-letnia żona robotnika, Luise Schimelpfennig z d. Dudek, była jedną z ofiar epidemii cholery.

Cmentarz ten nazywano początkowo cmentarzem ewangelickim II, w odróżnieniu od cmentarza ewangelickiego I istniejącego na Górnym Przedmieściu. Po jego oficjalnej likwidacji i wybudowaniu na jego terenie w latach 30. XX w. zachodniego, parterowego skrzydła Nowego Ratusza (mieszczącego dziś Urząd Stanu Cywilnego), cmentarz przy ul. Partyzantów otrzymał numer I. Zwyczajowo zwany był także „cmentarzem przy kolei”, albo „cmentarzem starym”. W latach 1873-1887 pełnił w Olsztynie funkcję głównej nekropolii parafii ewangelickiej.

Lista pochowanych tam osób przedstawia niemal pełny przekrój socjalny miejscowej społeczności ewangelickiej. Tworzyli ją zarówno lokalni notable, ludzie majątni, jak też czeladnicy, robotnicy i służba wyznania ewangelickiego.

*Fragment planu Olsztyna ukazujący stan z 1913 roku.
Także tutaj cmentarz określony jest jako stary.*

Tekst: Rafał Bętkowski

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

W związku z nadzwyczaj szybkim powiększaniem się miasta w tym okresie i wypełnieniem 2/3 powierzchni cmentarza, parafia ewangelicka w 1887 r. założyła kolejny, większy, przy obecnej al. Wojska Polskiego. Przejął on funkcję głównego cmentarza parafii. Na cmentarzu przy ul. Partyzantów kontynuowane były pochówki, przede wszystkim na wykupionych już kwaterach rodzinnych.

Wśród pochowanych dominować zaczęły osoby dojrzałe i starsze, emeryci, renciści i wdowy, ludzie bogaci, rentierzy, przedstawiciele wolnych zawodów. Wieczny spoczynek znaleźli tu m.in. dwaj zasłużeni burmistrzowie, członkowie magistratu, kilku przewodniczących rady miejskiej i wielu radnych, a także duchowni, urzędnicy, nauczyciele, przedstawiciele miejscowej palestry, właściciele znanych firm. Cmentarz przy ul. Partyzantów bywa z tego względu nazywany „*olsztyńskimi Powązkami*”

Plan miasta Olsztyna z przedmieściami z 1892 roku, tzw. Plan Luckhardta. Już tutaj zaznaczony cmentarz określony jest, jako "stary cmentarz ewangelicki"

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

W kolejnych latach cmentarz niszczał, a jego teren zaczęły uszczuplać powstające tam budowle, m.in. pierwsze garaże wzniesione ok. 1957 roku. Z datą 17 maja 1962 r. Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Olsztynie przyjęło projekt uchwały zakładającej likwidację wszystkich cmentarzy wyznaniowych istniejących na terenie miasta. Zaliczono do nich dwa cmentarze z okresu I wojny światowej przy al. Wojska Polskiego, kirkut, czyli cmentarz żydowski przy ul. Zyndrama z Maszkowic, dwa cmentarze ewangelickie przy al. Wojska Polskiego oraz cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów.

Wniosek uzasadniano postępującą dewastacją nekropolii oraz brakiem pielęgnacji grobów, opuszczonych przez rodziny. Tereny pocmentarne miały zostać przekształcone w parki. Do zapowiadanego w 1965 r. przeobrażenia terenu nekropolii przy ul. Partyzantów w park nigdy jednak nie doszło. Zewnętrzne ślady istniejącego tu cmentarza zatarto, usuwając nagrobki i budując w jego zachodniej części kolejne garaże, wschodnią natomiast zajęła ówczesna Wojewódzka Komenda Milicji Obywatelskiej, m.in. urządzając tam później wewnętrzny parking.

Teren cmentarza przed rewitalizacją

Teren cmentarza przed rewitalizacją

Friedrich LAU
†1873

Agnes LAUE
†1942

Laura LAUE
z d. John †1886

Klara LAUN
†1929

Frida LAUTERBACH
†1889

Louis LE BLANC
†1915

Amalie LECKCZYCK
z d. Quasnowski †1878

Amalie LEGENSA
†1885

Carl LEGENSA
†1884

Eduard LEGENSA
†1882

Luise LEGENSA
†1892

Marie LEGENSA
†1899

Martha LEHMANN
†1876

Anette LEHWALD
z d. Zimmermann †1892

Anna LEMKE

Lehmel
z d. Reinhard †1874

Fritz LENGIES
†1889

Berta LINDENANN
†1921

John
†1874

Barbara LEWALD
z d. Janowska †1947

Lewis
†1883

Christian LIEBERT
†1875

August LIENTKE
†1889

Friedrich LIENTKE
†1878

**Cmentarz
ewangelicki
przy ul. Partyzantów**

upamiętnienie

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

W celu godnego upamiętnienia miejsca pochówków w dniu 22 listopada 2018 roku podpisano trójstronne porozumienie w tej sprawie pomiędzy Gminą Olsztyn, Parafią Ewangelicko-Augsburską w Olsztynie oraz reprezentującym stronę społeczną Stowarzyszeniem „Święta Warmia”.

Nowy projekt zagospodarowania terenu łączący funkcje komunikacyjne i parkowe oraz upamiętniające cmentarz opracowało olsztyńskie Biuro Architektoniczne GADOMSCY. Wykonawcą inwestycji było specjalizujące się w pracach konserwatorskich Przedsiębiorstwo Budowlane SKORŁUTOWSKI sp. j. z Olsztyna, a realizację wszystkich robót nadzorowała firma Sweco.

Analizy i badania zlecone przez Olsztyńskie Stowarzyszenie Mniejszości Niemieckiej, w tym w oparciu o dokumenty pozyskane ze zbiorów *Evangelische Zentralarchiv in Berlin*, przeprowadzone i opracowane przez Rafała Bętkowskiego, posłużyły jako źródło danych do opisu historii cmentarza i przygotowania listy pochowanych na nim osób, których to nazwiska i imiona upamiętniono na ścianach komemoratywnych i pawilonu pamięci.

Teren cmentarza po rewitalizacji

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

Symbolicznego otwarcia Parku Pamięci powstałego w ramach inwestycji „Budowa węzła przesiadkowego Olsztyn – Śródmieście”, dokonał w dniu 10 stycznia 2023 roku Prezydent Olsztyna Piotr Grzymowicz przy udziale przedstawicieli Parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Olsztynie i Stowarzyszenia „Święta Warmia” oraz Rady Miasta Olsztyna i kierownictwa Urzędu Miasta Olsztyna, a także osób realizujących przedsięwzięcie z Biura Architektonicznego GADOMSCY, Przedsiębiorstwa Budowlanego SKORŁUTOWSKI sp. j., firmy Sweco i Jednostki Realizującej Projekt oraz mieszkańców Olsztyna i innych zainteresowanych.

Teren cmentarza po rewitalizacji

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

W dniu 13 lutego 2023 roku na terenie upamiętnienia byłego cmentarza ewangelickiego odbyła się uroczystość o charakterze religijnym, którą świącili duchowni luterańscy, w tym zwierzchnik Diecezji Mazurskiej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w RP bp. Paweł Hause oraz proboszcz parafii Ewangelicko-Augsburskiej w Olsztynie ks. Łukasz Stachelek, przy udziale przedstawicieli Olsztyńskiego Stowarzyszenia Mniejszości Niemieckiej i Zarządu Województwa Warmińsko-Mazurskiego. Tego dnia i w ten sposób, luteranie symbolicznie objęli opieką swój dawny cmentarz.

Teren cmentarza po rewitalizacji

Cmentarz ewangelicki przy ul. Partyzantów

Stowarzyszenie Architektów Polskich w ramach konkursu NAGRODA ROKU SARP edycja 2023 za najlepszy obiekt architektoniczny zrealizowany do końca 2022 roku w Polsce, w kategorii przestrzeń publiczna oraz powtórnie w kategorii architektura krajobrazu przyznało nagrody za obiekt:

„Upamiętnienie terenu dawnego cmentarza ewangelickiego wraz z budową węzła przesiadkowego Olsztyn - Śródmieście, Olsztyn ul. 1 Maja - Partyzantów”:

pracownia: Biuro Architektoniczne GADOMSCY

autorzy: arch. Piotr Gadomski, arch. Wojciech Gadomski,
liternictwo - mgr. sztuki Julia Michalak

inwestor: Gmina Olsztyn

wykonawca: Przedsiębiorstwo Budowlane SKORŁUTOWSKI sp. j.
Jerzy i Ewa Skorłutowscy

Teren cmentarza po rewitalizacji

TEREN DAWNEGO CMENTARZA EWANGELICKIEGO
1873-1947

TEREN DAWNEGO
CMENTARZA
EWANGELICKIEGO
1873-1947

T/8/V

T/7/W

16

Eleonore SCHÖNEBERG
z. d. Frisowski †1901

Auguste SCHULZ
†1885

Wilhelmine SCHÖNEBERG
z. d. Schöneberg †1912

Carl SCHULZ
†1879

Julius SCHÖNEBERG
†1884

Walter SCHÖNEBERG
†1886

Hermann SCHULZ
†1876

Hermann SCHÖNEBERG
†1903

Johann SCHULZ
†1886

Pauline SCHRAUBSTETTER
†1882

Marie SCHULZ
†1881

Pauline SCHRAUBSTETTER
z. d. Kottan †1879

Marianna LASKAWY
z d. Hartwig †1839

Gottfried LAU
†1873

Agnes LAUE
†1942

Laura LAUE
z d. John †1898

Klara LAUN
†1929

Frida LAUTERRACH
†1889

Louis LE BLANC
†1915

Maria LE BLANC
z d. Kickton †1900

Margarete LECHEZYCK
z d. Zaranak †1910

LECHNYCK
†1879

Wilhelmina LECHEZYCK
z d. Quasiowski †1878

Amalie LEGENSA
†1885

Carl LEGENSA
†1884

Eduard LEGENSA
†1882

Luise LEGENSA
†1892

Marie LEGENSA
†1899

Martha LEHMAN
†1879

Anette LEHMAN
z d. Zimmermann †1880

Anna LEHKE
†1886

Augusta LEMKE
†1870

Rodrigus LEMKE
z d. Eschert †1884

Friedrich LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1874

Sabina LEMKE
z d. Janske †1887

Christa LEMKE
†1875

Agnes LEMKE
†1881

Carl LEMKE
†1883

Friedrich LEMKE
†1876

Emilie LEMKE
z d. Zimmermann †1885

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Idun LEMKE
†1888

Maria BOMBE
†1885

Heinrich BORCHERT
†1880

Margarete BORN
†1886

BOROWSKI
†1875

Caroline BOSECK
z d. Joswig †1873

Hier ruht in Gott
unsere liebe Mutter
Louise Tillysky
+ 20. Aug. 1916.
* 04. Nov. 1858.

Das Band, das uns verbindet
Löst weder Zeit noch Ort.
Was in dem Herrn sich findet
Das lebt in ihm auch fort.

Fundusze Europejskie
Polska Wschodnia

**Rzeczpospolita
Polska**

Unia Europejska
Europejski Fundusz
Rozwoju Regionalnego

Projekt „Rozwój transportu zbiorowego w Olsztynie – łańcuchy ekomobilności”
współfinansowany przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju
Regionalnego w ramach Programu Operacyjnego Polska Wschodnia 2014-2020

Zadanie: Budowa węzła przesiadkowego Olsztyn – Śródmieście

Upamiętnienie terenu dawnego cmentarza ewangelickiego w Olsztynie

CENTRUM
INFORMATYCZNYCH
USŁUG
WSPÓLNYCH
OLSZTYNA